

دانشگاه پیام نور

پایان نامه

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

در رشته فقه و مبانی حقوق اسلامی

دانشکده الهیات و علوم اسلامی

گروه آموزشی الهیات

عنوان پایان نامه:

بررسی فقهی حقوقی آزادی دین در حقوق بشر

استاد راهنما:

دکتر حسینعلی قاسم‌زاده

استاد مشاور:

دکتر علی‌علی آبادی

دانشجو:

انور محمدی بلبان آباد

نگارش: تابستان ۱۳۸۹

دانشگاه پیام نور

پایان نامه

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

در رشته فقه و مبانی حقوق اسلامی

دانشکده الهیات و علوم اسلامی

گروه آموزشی الهیات

عنوان پایان نامه:

بررسی فقهی حقوقی آزادی دین در حقوق بشر

استاد راهنما:

دکتر حسینعلی قاسم‌زاده

استاد مشاور:

دکتر علی‌آبادی

دانشجو:

انور محمدی بلبان آباد

نگارش: تابستان ۱۳۸۹

شماره: _____
تاریخ: _____
پوسته: _____

تصویب نامه

پایان نامه کارشناسی ارشد انور محمدی بلبان آباد رشته فقه و مبانی حقوق
تحت عنوان:

" بررسی فقهی حقوقی آزادی دین در حقوق بشر "

ساعت: 8:30-10:00

تاریخ دفاع: 1389/8/9

درجه ارزشیابی: عالی

نمره: ۴۱۸

هیات داوران:

داوران	نام و نام خانوادگی	مرتبه علمی	امضاء
استاد راهنما	دکتر حسینعلی قاسم زاده		
استاد مشاور	دکتر علی نظی آبادی		
استاد داور	دکتر محمدصادق قائم چندی		
استاد داور	دکتر تقی	تجرباتی	
نماینده تحصیلات تکمیلی			

تهران - میدان آستان قدس
کمیته تخصصی حقوق
کمیسیون تخصصی حقوق
پستال: ۲۲۲
تلفن: ۸۸۸۰۱۰۶۰
پورتال: ۸۸۸۱۰۵۲۶
www.tpsu.ac.ir
ensani@tps.ac.ir

تقدیم به

تمامی اساتید و معلمانی که در مراحل مختلف
تحصیلی از محضرشان بهره‌مند شده‌ام. و
پدر و مادرم که قلم را به دستم
سپردند؛ تا اندیشه‌ام بارور شود.

و

تقدیم به:

بهترین‌های زندگی‌م
همسر گرامی و
دختر دلبندم، سرور.

سپاسگزاری

حمد و سپاس خدای عز و جل را، که از جلوه جمال و تجلی کمالش، چراغ علم و معرفت افروخته شد و از پرتو جلالش عالم هستی به نور دانش، فروغ ابدی یافت. در اینجا بر خود لازم می دانم که مراتب تشکر و قدردانی خویش را از اساتید ارجمند و فاضل، جناب آقای دکتر حسینعلی قاسم زاده، استاد محترم راهنما و جناب آقای دکتر علی علی آبادی، استاد گرامی

مشاور ابراز نمایم.

بی شک بدون برخوردار از ارشادات و راهنمائیهای خیرخواهانه و مشفقانه این عزیزان، تهیه و تدوین این پایان نامه مقدور و میسر نبود و اگر در این تأملات خیری باشد وامدار دانش و بینش این عزیزان است.

همچنین از دست اندر کاران کتابخانه ملی، کتابخانه دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، کتابخانه دانشگاه کردستان، که صمیمانه مرا در تهیه و تدوین این پایان نامه یاری کرده اند، بسیار شاکر و سپاسگزارم و از خداوند جلیل القدر توفیق روزافزون همه این عزیزان را خواستارم.

علائم اختصاری

۱- ا. ج. ح. ب. اعلامیه ی جهانی حقوق بشر مصوب ۱۹۴۸.

۲- ق. ا. ج. ا. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۵۸ بازنگری ۱۳۶۸.

۳- م. ب. ح. میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی.

۴- ح. ب. ا. حقوق بشر اسلامی.

۵- ا. م. ا. ن. م. اعلامیه ی محو انواع نابرابری و تبعیض مذهبی.

فهرست مطالب

عنوان.....	صفحه.....
مقدمه	۱.....
۱- طرح مسأله.....	۲.....
۲- فرضیه.....	۲.....
۳- هدف پژوهش.....	۲.....
۴- روش تحقیق.....	۳.....
۵- پیشینه پژوهش.....	۵.....
فصل اول: کلیات	۴.....
پیشینه تاریخی موضوع	۵.....
۱-۱- مفهوم آزادی.....	۸.....
۱-۱-۱- معنای لغوی.....	۸.....
۱-۱-۲- معنای اصطلاحی.....	۸.....
۲-۱- مفهوم دین.....	۹.....
۱-۲-۱- معنای لغوی دین.....	۹.....
۲-۲-۱- معنای اصطلاحی دین.....	۱۰.....
۳-۱- آزادی دین.....	۱۱.....
۴-۱- مفهوم حق.....	۱۲.....
۱-۴-۱- معنای لغوی حق.....	۱۲.....
۲-۴-۱- معنای اصطلاحی حق.....	۱۲.....
۵-۱- مبحث فقه.....	۱۳.....
۱-۵-۱- معنای لغوی.....	۱۳.....
۲-۵-۱- معنا اصطلاحی فقه.....	۱۳.....
۶-۱- مفهوم حقوق بشر.....	۱۴.....
۷-۱- ضرورت‌های نیازمندی به آزادی دین.....	۱۵.....
۱-۷-۱- هدایت و تکلیف در ارتباط با اختیار.....	۱۵.....
۲-۷-۱- هدایت و معرفت در ارتباط با اختیار.....	۱۵.....

۱۶.....	۱-۲-۷-۱- جایگاه کسب معرفت و خردمندی در آیات و روایات.....
۱۷.....	۱-۲-۷-۲- ابزار و طرق کسب معرفت.....
۱۷.....	۱-۲-۷-۲-۱- طریق حسی.....
۱۷.....	۱-۲-۷-۲-۲- طریق عقلی.....
۱۷.....	۱-۲-۷-۲-۳- طریق کشف و شهود باطنی.....
۱۸.....	۱-۲-۷-۲-۴- طریق وحی.....
۱۹.....	فصل دوّم: حقوق بشر از نگاه مکتب اسلام.....
۲۰.....	۱-۲- ریشه های اصلی حقوق جهانی بشر به طور عام.....
۲۲.....	۲-۲- ویژگیهای نظام حقوقی اسلام.....
۲۲.....	۲-۳- قلمرو نظام حقوقی اسلام در عرصه ی حقوق اساسی بشر.....
۲۴.....	۲-۴- قرآن و حمایت از حقوق بشر.....
۲۹.....	۲-۵- ارتباط میان حق و تکلیف در فقه.....
۳۱.....	۲- ۶- شباهتها و تفاوتهای حقوق بشر اسلامی و غربی.....
۳۲.....	۲- ۷- برتری‌های حقوق بشر اسلامی.....
۳۵.....	فصل سوم: آزادی و جایگاه آن در مکتب اسلام.....
۳۶.....	۳-۱- آزادی از منظر فقه اسلامی.....
۳۷.....	۳-۲- ابعاد آزادی.....
۳۷.....	۳-۲-۱- آزادی تکوینی.....
۳۷.....	۳-۲-۲- آزادی تشریحی.....
۳۸.....	۳-۳- مبانی آزادی در فقه.....
۳۸.....	۳-۳-۱- اصل اول.....
۴۰.....	۳-۳-۲- اصل دوم.....
۴۱.....	۳-۳-۳- اصل سوم.....
۴۳.....	۳-۴- ساز و کارهای پیامبران در راستای تحقق آزادی.....
۴۳.....	۳-۴-۱- روشنگری.....
۴۳.....	۳-۴-۲- تقویت خردورزی.....
۴۴.....	۳-۴-۳- انتقاد از وضعیت موجود.....
۴۴.....	۳-۴-۴- معرفی نظام برتر.....

۴۵	۳-۴-۵- جامعه سازی.....
۴۶	۳-۵ آزادی از منظر حقوق اسلامی.....
۴۸	۳-۶- مقولات آزادی.....
۴۸	۳-۶-۱- آزادی های خصوصی.....
۴۸	۳-۶-۲- آزادی های عمومی.....
۴۹	۳-۶-۳- آزادی های سیاسی.....
۴۹	۳-۷- مصادیق آزادی از نگاه قرآن.....
۵۰	۳-۷-۱- آزادی اندیشه.....
۵۱	۳-۷-۲- آزادی بیان.....
۵۲	۳-۷-۳- آزادی عمل.....
۵۳	۳-۸- آزادی از نگاه غرب.....
۵۴	۳-۹- تفاوتها و نقاط افتراق میان آزادی در اسلام و غرب.....
۵۷	فصل چهارم: بیان و بررسی تطبیقی آزادی دین در نظامهای فراملی.....
۵۸	۴-۱- آزادی دین در اعلامیه ی جهانی حقوق بشر.....
۵۹	۴-۲- آزادی دین در میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی.....
۶۰	۴-۳- ارکان و مشخصات عقیده ی دینی از نظر غرب.....
۶۰	۴-۳-۱- شخصی بودن عقیده ی دینی.....
۶۱	۴-۳-۲- نسیت دین.....
۶۱	۴-۳-۳- برتری انسان نسبت به دین.....
۶۱	۴-۳-۴- جدایی حقوق از عقاید دینی.....
۶۲	۴-۳-۵- نادیده گرفتن مبدأ جهان هستی.....
۶۲	۴-۳-۶- فرجام انکاری.....
۶۲	۴-۳-۷- لذت گرایی و خوش باشی.....
۶۲	۴-۳-۸- تکلیف ستیزی.....
۶۳	۴-۴- نقد و بررسی نگاه غرب به دین و آزادی دینی.....
۶۴	فصل پنجم: آزادی دین در مکتب اسلام.....
۶۷	۵-۱- تحلیل مسأله ی آزادی دین در فقه.....

۶۷.....	۵-۱-۱- ارشادی و تأکیدی بودن امر به تسلیم
۶۸.....	۵-۱-۲- انسانی بودن گزینش و انتخاب
۶۸.....	۵-۱-۳- تفکیک میان حوزه ی اندیشه و حوزه ی عمل
۶۹.....	۵-۲- مبانی آزادی انتخاب دین در اسلام
۷۰.....	۵-۲-۱- آیات قرآنی
۸۰.....	۵-۲-۲- سنت
۸۳.....	۵-۲-۳- فطرت
۸۳.....	۵-۲-۴- عقل
۸۶.....	۵-۳- آزادی تغییر دین
۹۰.....	فصل ششم: ضوابط آزادی دین از نگاه اسلام
۹۱.....	۶-۱- ارتداد
۹۱.....	۶-۱-۱- موجبات ارتداد
۹۲.....	۶-۱-۲- انواع ارتداد
۹۲.....	۶-۱-۳- مجازات ارتداد
۹۳.....	۶-۱-۴- ماهیت جرم ارتداد
۹۴.....	۶-۲- راز سختگیری
۹۴.....	۶-۲-۱- مصلحت شخصی مرتد و جامعه
۹۴.....	۶-۲-۲- حفظ کیان دینی
۹۵.....	۶-۲-۳- پاسداری از نظام اسلامی
۹۵.....	۶-۲-۳-۱- حیثیت نظام اسلامی
۹۶.....	۶-۲-۳-۲- پیوستگی امت
۹۶.....	۶-۲-۳-۳- مقابله با نفوذ به قصد براندازی
۹۷.....	۶-۲-۴- بازداری از انتخاب کورکورانه
۹۷.....	۶-۳- آزادی دین و پرداخت جزیه
۱۰۲.....	۶-۴- آزادی دین و جهاد
۱۰۸.....	نتیجه
۱۱۲.....	منابع و مأخذ
۱۱۷.....	چکیده انگلیسی

مقدمه

آزادی جزء طبیعت آدمی و از حقوق فطری اوست و برتر از اراده حکومت و غایت مطلوب انسان و عطیه ای از جانب خداوند به انسان است، اعم از اینکه دولت یا حکومتی آن را به رسمیت بشناسد یا خیر. تنها در این راستا جامعه یا حکومت می تواند برای حفظ انتظامات و نظم خود و جامعه حدود و شرائطی در استفاده از آزادی مقرر دارد اما ایجاد تزلزل در اساس و پایه آن از حدود صلاحیت دولت، حکومت و جامعه بیرون است. آزادیها از جمله حقوقی هستند که در زمره حقوق بشر تلقی شده اند و حقوق بشر نیز مورد حمایت قانون اساسی اغلب کشورها قرار گرفته است در این رهگذر آزادی دین از جمله حقوق فطری انسانها است و این حق فطری را هیچ دولت یا حکومتی نمی تواند از انسانها سلب کند تنها در این راستا حکومتها می توانند برای حفظ انتظامات و نظم خود محدودیتهایی براساس شرایط دموکراتیک برقرار کنند.

انسان یگانه موجود مادی است که به واسطه نعمت عقل، شناخت، اراده و اختیار، شایسته مقام خلافت الهی و حمل امانت پروردگار شده است. او غرایز و نیروهای درونی مختلفی دارد؛ ولی برای موفقیت و رسیدن به حیات جاودانی، تنها ایمان و عمل خیرِ اختیاری راهگشاست و دنیا مرحله به فعلیت رساندن استعدادها و انتخاب مسیر حرکت و آخرت مرحله بهره برداری از آن است. چون تکامل حقیقی انسان فقط به انتخاب صحیح او بستگی دارد و هدف عالی زندگی این جهان آزمایش و انتخاب آزاد اوست، انتخاب گر خلق شده است. و این حاکی از امری تکوینی و ذاتی در درون اوست؛ و آن این که اساساً در دین اجبار و اکراه ممکن نیست، زیرا دین یعنی مجموعه ای از باورهای قلبی است که جز با انتخاب خود انسان به دست نمی آید؛ و از طرفی خداوند برای این انسان آزاد و انتخابگر اسباب و ابزاری کامل برای انتخاب راه حق قرار داده است. قلب و سرشت و فطرت و عقل و چشم سر، ابزار ادراک حقایق است.

آزادی دین در هر برهه ای از زمان به نوعی با مشکلات فراوان درگیر بوده است و این موانع و مشکلات با ماهیت های مختلف و اشکال متفاوت رخ نمایانده است. در جهان امروز مسأله ی آزادی دین که در اسناد بین المللی دارای وجهه قانونی جهانی است، به عنوان یک حق اساسی برای بشر منظور گردیده است. از نظر اسلام نیز، انسان ذاتاً موجودی است شریف و دارای کرامت انسان ی و برخوردار از نعمت آزادی و حق انتخاب و همراه با این خاصیت آزادی و اختیار مسؤول نیز هست و شایسته است دین و عقیده توحیدی صحیح و رفتار و کرداری درست، آنگونه که فطرت پاک انسانی و تعلیمات انبیاء الهی او را راهنمایی می کند، انتخاب نماید.

دین و عقیده ی اصیل، امری بی پایه نیست و نمی توان آن را با برانگیختن احساسات و عواطف پذیرفت؛ چنین دین و عقیده ای آنگاه به دست می آید که دارای پایه ها و مبانی عقلانی و خردپذیر باشد که عبارتند از:

- ۱- با افکار و اندیشه های عالی انسان معارضه نداشته باشد.
 - ۲- با کرامتها و ارجمندیهای انسان ناسازگار نباشد.
 - ۳- براساس واقعیتها استوار باشد؛ نه اوهام و پندارها.
 - ۴- در حقایق نهفته در جهان هستی ریشه داشته باشد.
 - ۵- غایتمند بوده و فلسفه ای روشن را برای زیستن متعالی انسان فراهم سازد.
 - ۶- انسان را به مرحله نهایی کمال و تعالی که غرض آفرینش اوست، برساند.
- در این پژوهش غایت و هدف این است که موضوع آزادی انتخاب دین، مبانی و محدودیتهای آن از منظر نظر فقه و حقوق اسلامی و نقاط اشتراک و افتراق اسلام و اعلامیه ی جهانی حقوق بشر در خصوص این موضوع مورد کنکاش و بررسی قرار گیرد.
- در خصوص آزادی دین در حقوق بشر سوالات متعددی مطرح است، که مهمترین آنها به شرح زیر است.

- ۱- چه ضرورتهایی باعث تهیه و تدوین حق آزادی دین برای بشر شده است؟
- ۲- مبانی آزادی دین در مکتب اسلام کدامند؟
- ۳- در مکتب اسلام، چه ضوابطی برای آزادی دین وجود دارد؟
- ۴- آیا وضع ضوابطی از قبیل جهاد، پرداخت جزیه و ارتداد، در اسلام به معنای نفی آزادی دین است؟ برای رسیدن به پاسخ این سؤالات سعی شده است که با مطالعه منابع فقهی و حقوقی خصوصاً بررسی آراء و نظرات موجود در این زمینه، نقش آنها را بررسی و مشخص نموده، و برای رسیدن به این منظور چند فرضیه را مورد بررسی قرار داده ایم:

- ۱- حقیقت ایمان به تعالیم دینی و باور به آنها، یک اعتقاد قلبی و باور درونی است و اکراه و اجبار در اعتقادات قلبی راه نداشته و ایمان و باور به یک دین از روی اجبار و اکراه، فاقد ارزش است.
- ۲- مبانی آزادی دین در اسلام عبارتند از: الف: قرآن ب: سنت ج: فطرت د: عقل.
- ۳- آزادی دین در اسلام ضوابطی به نام جهاد، پرداخت جزیه و ارتداد دارد.
- ۴- در زمینه ی آزادی دین، میان معیارهای اعلامیه ی جهانی حقوق بشر و جامعه ی بین المللی از یک سو و مبانی و احکام اسلامی از سوی دیگر مطابقت وجود دارد.

روش و شیوه کار در این پایان نامه مراجعه مستقیم کتابخانه‌ای و اسنادی بوده؛ و با بررسی مبانی فقهی و منابع قانونی و استفاده از نظرات و آراء موجود، مطالب جمع‌آوری شده، و پس از مطالعه دقیق، تحلیل و ارزیابی و تبیین و روشن نمودن موضوع، مطالب جمع‌بندی و تدوین گردید. امید است، که حاصل این تلاش گامی در جهت تبیین هر چه بیشتر موضوع بوده، و مقبول نظر ارباب علم و فضیلت قرار گیرد.

در خصوص پیشینه این تحقیق، باید متذکر شد که تاکنون پژوهشهایی در این باره به انجام رسیده است، اما بررسی‌ها به صورت بسیار اندک، پراکنده و بعضاً تکراری و در قالب فصولی از کتب حقوق اساسی بیان شده است. بر این اساس در پژوهشهای انجام شده، مسأله‌ی مورد نظر در این پژوهش، یعنی آزادی دین در حقوق بشر به طور کامل و به صورت تطبیقی مورد بررسی قرار نگرفته است. کتابهایی همچون آزادی در فقه و حدود آن از محمد حسن قدردان قراملکی، آزادی‌های عمومی و حقوق بشر از منوچهر طباطبایی مؤتمنی، اسلام و حقوق بشر از زین العابدین قربانی و... از این دست هستند؛ لذا در این تحقیق سعی شده است تا با استفاده از منابع دست اول، مطالب به صورت منسجم، هدفمند و از همه مهمتر به صورت تطبیقی مورد بررسی و تتبع قرار گرفته و در هر مورد نیز در حد بضاعت پاسخ مورد نظر نیز ذکر شود.

فصل اوّل

کلیات

۱- فصل اول کلیات

از نظر پیشینه ی تاریخی موضوع، باید یادآور شد که ایمان و اعتقاد مذهبی از ریشه دارترین و اصیل ترین چیزهائی است که بشر با آن روبرو بوده و می باشد. انسان از دیرباز با این اندیشه دم ساز بوده است که پدید آورنده جهان پیرامون خود را بشناسد و خود را به وی نزدیک سازد. خرافات و افسانه های منسوب به دین و همانند آن، نه دلیل بر بی پایگی دین بلکه نشان دهنده ریشه داشتن این علاقه در اعماق جانهاست. تمام ابزارهایی که بشر تاکنون در راه کشف حقیقت انسان به کمک گرفته بر این مطلب شهادت می دهند. زیرا دانشمندان دیرین شناس و مورخین و جغرافی دانان، این مطلب را دریافته اند که زندگی بشر از آغاز پیدایش تاکنون، با یک نوع پرستش همراه بوده و از دوران غارنشینی تاکنون، از پرستش معبود جدا نپوده است.

آزادی دین در تاریخ جوامع مختلف بشری، با فراز و فرودهای فراوانی روبرو بوده است. این اصل مسلم دنیای مدرن، که امروزه جزء مواد اعلامیه ها و میثاق های جهانی به شمار می رود و در ماده ۱۹ اعلامیه جهانی حقوق بشر (۱۹۴۸) و ماده ۱۸ میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی (۱۹۶۶) و همچنین اعلامیه حقوق بشر و شهروند فرانسه (۱۷۸۹) منعکس شده، در اروپای قرون وسطی، شدیداً مورد بی توجهی قرار می گرفت. کلیسای قرون وسطی، به نام دین، با عقاید فراوانی به مقابله برخاست و با تشکیل دادگاه های تفتیش عقاید (انگیزاسیون)، بسیاری از صاحبان عقاید دینی و افکار جدید را که آراء علمی شان در کتب مذهبی سابقه نداشت، مورد محاکمه قرار داده و افراد زیادی را نیز به اتهام کفر و الحاد محکوم نمودند.

از جمله ی قربانیان آن دوران می توان به گالیه، کریستف کلمب، مولر و پاسکال اشاره کرد. حکومت های مسیحی قبل از رنسانس در اروپا، حقوق و آزادی های مشروع بسیاری از یهودیان ساکن اروپا را به جرم نپذیرفتن آیین نصرانیت، از آنان سلب کرده و به نوعی، سعی در تحمیل عقاید خود داشتند. ارباب کلیسا در آن دوران سیاه، با به راه انداختن جنگ های مذهبی علیه پیروان سایرادیان، خط بطلانی بر آزادی عقیده کشیده و تعصبات مذهبی خود را دنبال نمودند؛ که می توان جنگ های فجیع صلیبی علیه مسلمانان را از این قبیل نابردباری های مذهبی دانست.

«کلارک» از نویسندگان اروپایی درباره فجایع ننگین سپاه صلیب چنین می گوید: «به طور قطع و مسلم، جهان اخلاق، خیر و برکتی از جنگجویان صلیبی ندید؛ زیرا قوای مهاجم هیچ ملتی، در هیچ

عصر و زمانی، در هرزگی، شرارت، بی‌شرمی، شهوت‌رانی و فسق و فجور، بیشتر از این دسته، که به نام جنگ مقدس رفته بودند، نبوده است.^۱

جنایات ننگین مسیحیان اندلس علیه مسلمانان اندلس، بعد از شکست دادن مسلمین توسط « فردیناند »، را نیز می‌توان از مصادیق مبارزه بر علیه آزادی دینی در میان نصاری برشمرد. مسیحیان، بعد از تصاحب اسپانیا، مساجد مسلمین را تبدیل به کلیسا نموده و آزادی اقامه شعائر دینی را از آنها سلب کرده و به تخریب قبرستان‌ها و حمام‌های مسلمین پرداختند و با اجبار، مسلمین را مجبور به دست کشیدن از آیین اسلام نموده و متمرّدین از تغییر عقیده ی دینی را به مرگ محکوم کرده و به چوبه‌های سوزاندن، سپردند.

البته، تاریخ یهودیان نیز پر از جرایم و جنایاتی است که بر ضد آزادی دین صورت گرفته است. یهود، بر اساس آیین تحریف شده ی خود، که به برتری نژاد یهود بر سایر نژادها تأکید داشته و غیر یهود را خدمت‌گزار یهود می‌داند، سعی در مبارزه با معتقدین سایر ادیان و آیین‌ها دارد. یهود که بر مبنای تعالیم « تلمود » که در شرح عهد عتیق نوشته شده و مهمترین کتاب آداب و تعالیم یهود ب ه شمار می‌رود، خود را ملت برگزیده‌ی خدا در زمین می‌داند، درصدد نابود کردن سایر عقاید غیر یهودی برآمده است. پروتکل ۱۴ از مجموع ۲۴ پروتکل موسوم به پروتکل‌های دانشوران صهیون، که مشتمل بر چکیده‌ی تفکرات اهریمنی یهود، برای سلطه بر جهان می‌باشد، بر از بین بردن سایر اقوام، مذاهب و ادیان تأکید دارد.^۲

سرانجام بعد از تمامی این فجایع ضد بشری، که از تعصبات نادرست مذهبی ناشی می‌شد، زمینه برای پیدایش فکر هم زیستی مذهبی و آزادی دین در اروپا و غرب پدید آمد و متفکرینی همچون « جان لاک »، « ژان ژاک روسو » و « ولتر » از آن جانبداری کردند و عاقبت، انقلاب کبیر فرانسه در سال ۱۷۸۹ آزادی دین و عقیده را رسماً اعلام کرد. اما از آن‌جا که این آزادی، قدرت کلیسا را به شدت تهدید می‌کرد، در سال ۱۸۳۲ پاپ گریگوار شانزدهم، طی بیانیه‌ای، شدیداً به آزادی نشر عقاید مذهبی اعتراض کرد؛ که این اعتراض مؤثر واقع نشد و اعلامیه جهانی حقوق بشر، آزادی دین را به صورت نامحدود و مطلق پذیرفت. کلیسا نیز سرانجام تسلیم این آزادی شد و در سال ۱۹۶۳، ژان پل

1- جان دیون پورت، عذر تقصیر به پیشگاه محمد و قرآن، ص ۱۳۸.

2- عجاج نویهض، پروتکل‌های دانشوران صهیون برنامه صهیونیسم جهانی، ص ۳۲۱.

بیست و سوم، رسماً آن را پذیرفت و انجمن روحانیون واتیکان نیز آن را به رسمیت شناخت. دین اسلام نیز قرن‌ها پیش از پذیرش آزادی دین توسط مسیحیان، این نوع آزادی را به رسمیت شناخته و مورد توجه قرار داده بود و بر ضد اعتقادات مخالف آزادی دینی، که حتی امروزه نیز در میان برخی از گروه‌های متعصب نظیر یهودیان صهیونیست وجود دارد، قد علم کرده است.

«سیرتوماس.ارنولد» مستشرق معروف آلمانی در کتاب «الدعوة الی الاسلام» می‌نویسد: «در صدر اسلام که مسلمان‌ها یکی پس از دیگری، کشورها را فتح می‌کردند، هیچ نمونه‌ای از اجبار مردم به اسلام، و آزار و شکنجه دادن آنان، به چشم نمی‌خورد».^۱ سیره‌ی اسلامی در مورد آزادی عقیدۀ دینی، آن قدر روشن و آشکار است که برخی همچون «گوستاو لوبون»، مسیحیان را در مورد این اعتقاد، وامدار مسلمانان می‌دانند.^۲

1- زین‌العابدین قربانی، اسلام و حقوق بشر، ص ۴۱۵.

2- محمد سروش و محمد حسین مظفری، نابرداری مذهبی، ص ۱۲۵.

پیش از پرداختن به موضوع آزادی دین لازم است، به برخی از مطالبی پرداخته شده و مفاهیمی تعریف شوند، که در تبیین بررسی فقهی حقوقی آزادی دین در حقوق بشر، نقش مقدمه ای دارند. هدف از تعریف مفاهیم در اینجا، روشن ساختن مفاهیم و مضامینی است که در این پژوهش به کار رفته است و در واقع فراهم سازی زمینه ها و شرایطی است تا خواننده به صورت نسبی آمادگی ورود به بحث اصلی را بیابد. ارزش این قضیه زمانی بیشتر نمایان می شود که یک مفهوم در معانی متعددی به کار رفته باشد و هر کدام نیز نمایانگر معنایی خاص از این مفهوم باشد. بنابراین آگاه شدن از معنای صحیح آن مفهوم، از ضروریات و اصول اولیه محسوب می گردد.

۱-۱- آزادی

واژه آزادی به خودی خود واژه ی بزرگی بوده و در جوهره ی وجود آدمی و از جمله حقوق مسلم اوست. تعریف لغوی و اصطلاحی این واژه ی مقدس چنین است:

۱ + ۴ - آزادی در لغت

معنای لفظی و لغوی آزادی عبارت است از: حریت، عشق، اختیار، مقابل بندگی و رقیب و عبودیت و نیز قدرت عمل و ترک عمل و قدرت انتخاب می باشد.^۱ در فرهنگ سیاسی و فلسفی کمتر واژه ای به اندازه ی « آزادی » مورد بازی قرار گرفته است در حالی که پاره ای از حکیمان، آزادی را به مفهوم رهایی از هر گونه قید و بند، عده ای دیگر آن را به معنای اطاعت از عقل و احترام به قانون معنی کرده اند.^۲

۱-۱-۲- آزادی در اصطلاح

برای آزادی در ابتدای امر دو برداشت متفاوت قابل تصور است : برداشت اول: آزادی به معنای مقید نبودن به هر گونه جبر و فشار مادی، روانی و اخلاقی است. این وصف سلبی آزادی به معنای نبودن مانع است. برداشت دوم: آزادی در رفتار، عبارت است از داشتن « حق » یا توانایی انجام این یا آن کار. در مفهوم اول، آزادی یعنی عدم اطاعت ذاتی از نیروهای خارجی و در مفهوم دوم، واژه ی آزادی معادل «قانونی» یا «مجاز» خواهد بود.

۱- علی اکبر دهخدا، لغت نامه ی دهخدا، جلد اول، ص ۷۷

۲- ناصر کاتوزیان، مبانی حقوق عمومی، ص ۳۸۴.